

POSIBILE PRECURSOARE NEO-ENEOLITICE ALE ROȚII OLARULUI

Este cunoscut faptul că întreaga ceramică neolitică a fost modelată cu mâna, roata olarului fiind cunoscută abia în Orientul epocii bronzului, iar în Europa ea pătrunzând doar la sfârșitul primei epoci a fierului (Camps 1979, 199).

Cercetări efectuate în ultimele decenii, privind structura ceramicii produsă de unele comunități neo-eneolitice, au atras atenția asupra unor caracteristici morfologice care indică utilizarea în cadrul meșteșugului ceramic, în paralel cu metodele manuale de modelare a vaselor (ridicarea directă, presarea în tipare, tehnica sulurilor) (Lips 1960, 192 sqq) și a unor metode pivotante (Chiribuță 1985, 715).

Aceste precursore ale roții olarului au fost puse în evidență pentru prima dată de V. Markevici în urma descoperirii atelierului tripolțian de prelucrat ceramica de la Varvarovka în Ucraina (Ellis 1984, 115). În interiorul acestui atelier a fost găsit un suport cilindric fixat în sol, cu o înălțime de 50-55 cm. și un diametru de 30-35 cm, construit din lut amestecat cu pleavă.

O altă piesă constă dintr-un suport de gresie cu diametrul de 45 cm. ale cărui perforații prezintă urme clare de uzare prin rotație (fig. 1).

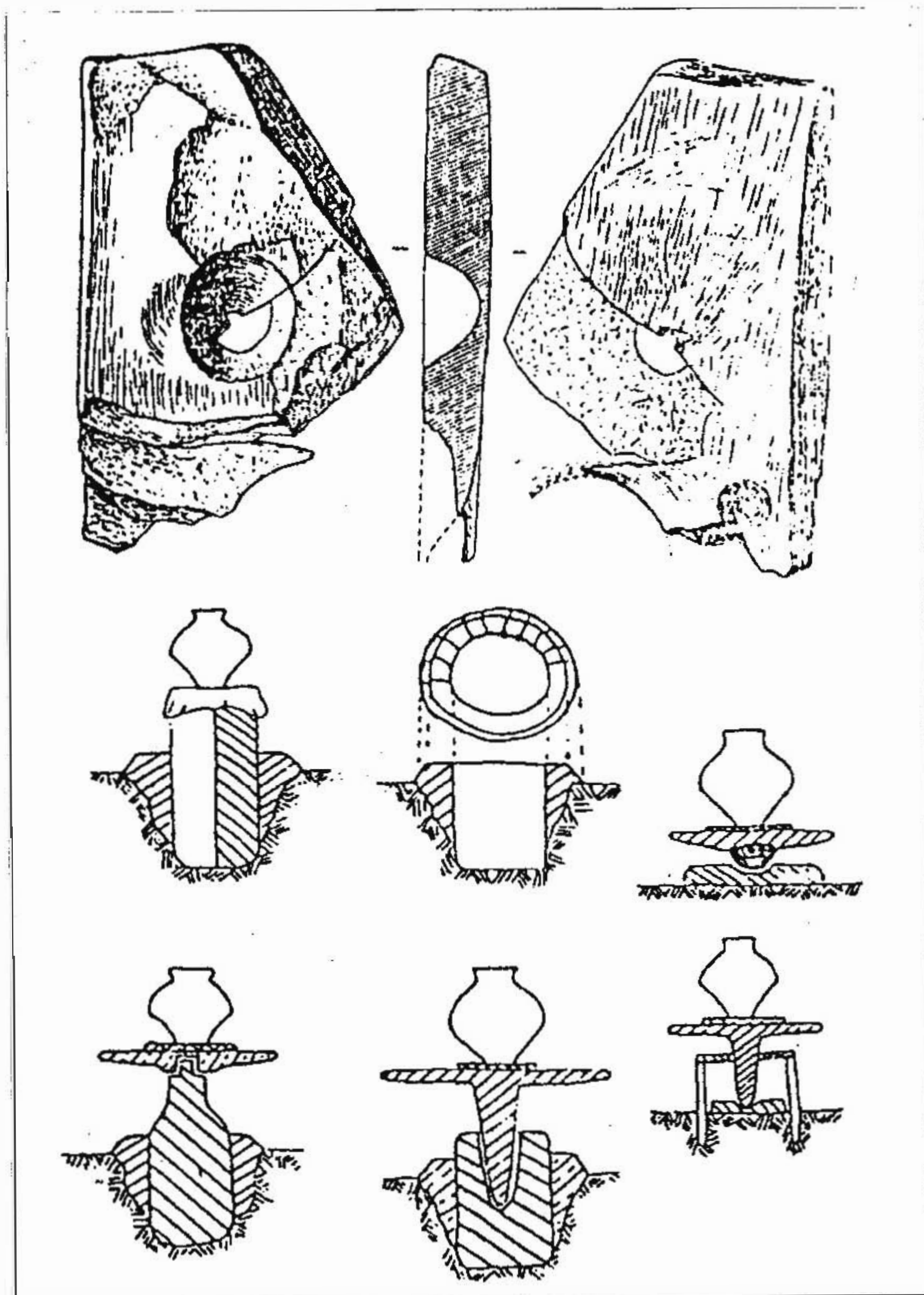

Fig. 1. Suporturi utilizate pentru confecționarea vasei descoperite la Varvarovka (după L. Ellis).

Piese similare au fost identificate în arealul aceleiași culturi la Ghelăiești și Hlăpești, jud. Neamț. Acestea sunt niște muluri de lut de formă circulară, cu partea inferioară conică, confecționate dintr-o pastă grosieră (Cucoș 1999, 43) (fig. 2).

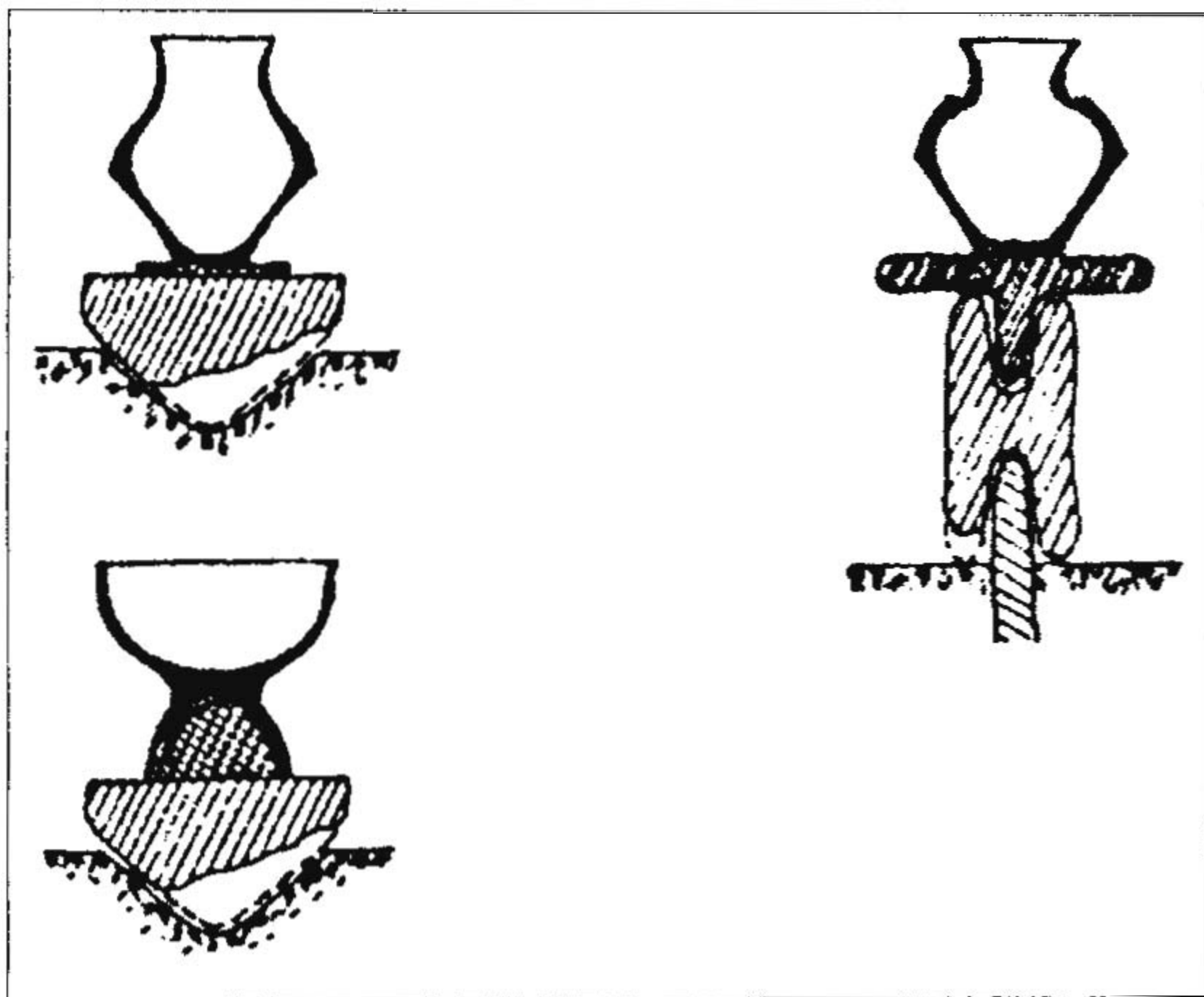

Fig. 2. Reconstituirea metodelor de utilizare a suporturilor descoperite la Ghelăiești și Hlăpești (după Șt. Cucoș).

Analize mineralogice efectuate pe eșantioane de ceramică cucuteniană descoperite la Văleni (Târgu Ocna-„Podei”) relevă alinierea particulelor micacee prezente ca impurități în majoritatea depozitelor lutilo-argiloase (Ellis 1984, 115). Rezultate similare au oferit și analizele efectuate pe fragmente ceramice aparținând culturii Gumelnița descoperite la Hârșova (jud. Constanța) (Burghilea și colab. 1999, 34).

Prin comparație, eșantioanele analizate din cadrul sitului neolitic timpuriu de la Gura Baciului, evidențiază lipsa totală a unei orientări preferențiale a particulelor micacee, acestea având dispuneri variate, fapt care indică modelarea prin presare, tehnica sulurilor sau martelare (Lazarovici-Maxim 1995, 220).

Prin simpla comparare a datelor prezentate se poate deduce că odată cu evoluția tehnologică a meșteșugului ceramic din punct de vedere al ornamentării (Dumitrescu 1974, 67) și a sistemelor de ardere (Comșa, 1976, 30), apar și noi metode de prelucrare a formei vaselor în sine.

Un studiu amplu, privind metodele de rotație folosite pe arii largi geografice, a fost realizat de G. Foster, care a simplificat diversitatea acestor metode la patru principii generale (Foster 1959, 103) (fig. 3):

1. Platan nepivotant în formă de suport pe care vasele sunt rotite cu mâna;
2. Platan pivotant care constă dintr-un disc cu un pivot fixat în partea inferioară care se rotește într-un suport fix;
3. Roata simplă (înceată), constă dintr-un platan care se învârtă prin intermediul unui ax aflat dedesubt;
4. Roata dublă (rapidă), formată din două discuri orizontale fixate pe o axă verticală prinsă în podea, platanul superior fiind rotit cu piciorul prin intermediul celui inferior.

Printr-o analogie tipologică și funcțională a pieselor descoperite, dar și corelarea acestora cu analizele mineralogice putem presupune că sistemele utilizate în eneolitic pentru modelarea pereților vaselor se puteau încadra în primele două procedee; respectiv platanul fix și cel pivotant, dar și o variantă intermediară cu referire la mulurile de lut cu partea inferioară conică care puteau fi utilizate atât fix cât și prin rotație de către o a doua persoană.

Folosirea unor suporturi fixe, dar cu suprafața profilată, sunt atestate în cadrul culturii Gumelnița, prin funduri de vase cu suprafața ușor concavă (Ștefan, Comșa 1957, 58).

O altă piesă descoperită la Văleni, în formă de „H”, putea fi așezată pe un ax înfipt în sol, iar deasupra se putea roti o masă circulară din lemn fixată în partea superioară a piesei (Cucoș 1999, 44).

De la Ghelăiești au provenit resturile unei mese circulare din lut ars, cu diametrul de aproximativ 30 cm., cu un picior gol în interior. Piesa putea fi montată pe un ax pivotant înfipt în sol sau în partea superioară a unei piese ca cea de la Văleni (Cucoș 1999, 43).

Din studiul ceramicii descoperite la Varvarovka, Markevici mai notează ca un aspect al utilizării rotației pentru prelucrarea veselei și orientarea paralelă a striățiilor din interiorul vaselor (Ellis 1984, 115; Chiribuță, 1985, 715).

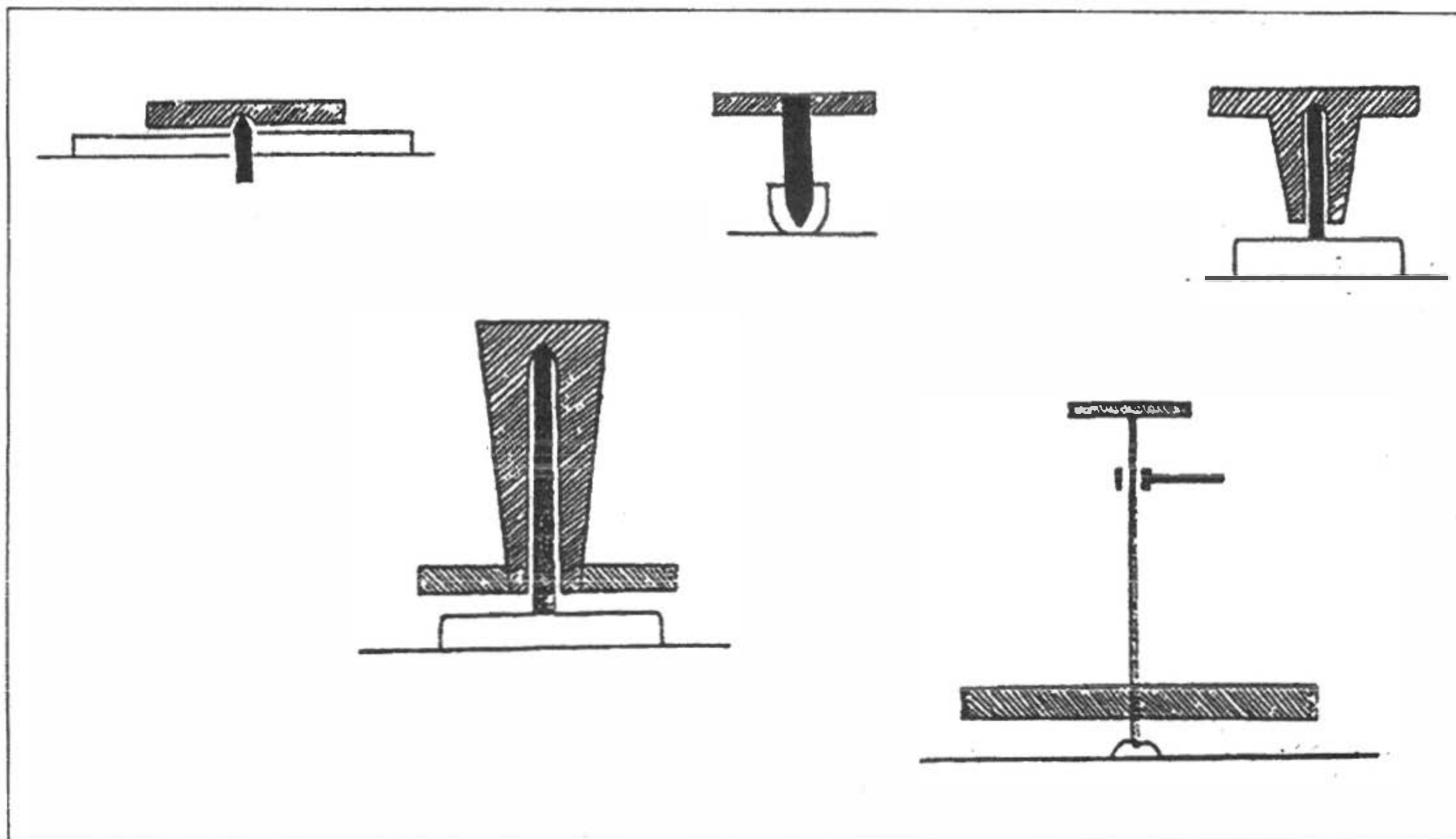

Fig. 3. Evoluția sistemelor de rotație utilizate pentru confecționarea veselei (după G. Foster)

Trebuie amintit că sistemele pivotante de tipul 2 și 3 sunt cunoscute din mileniul IV în Mesopotamia (Hörst 1984, 206) și Egipt (Dalea 1987, 34).

O analogie etnografică pentru sisteme simple, dar cu o funcționalitate similară tipului 2, pot fi întâlnite și astăzi în vestul Marocului, constând din utilizarea unui alt vas drept suport, acesta fiind rotit cu mâna direct pe sol (McIntosh 1982, 409), metode similare putând fi utilizate și în neo-eneolitic.

Evidențierea rotației mai poate lua în considerație și alți factori indirecți rezultați din studiul ceramicii:

- standardizarea formei veselei;
- forma vaselor în sine prin obținerea unor forme perfect rotunde cu profil uniform din punct de vedere al grosimii;
- Simetria și egala dispunere a decorului pictat sau incizat pe suprafața vaselor;

Standardizarea formelor pe care se aplică decorul pictat a fost remarcată de I. Paul cu privire la ceramica culturii Petrești (Paul 1977, 22), iar striații paralele cu cele amintite de V. Markevici au fost identificate pe un fragment ceramic aparținând culturii Petrești provenit de la Pianu de Jos, jud. Alba (fig. 4).

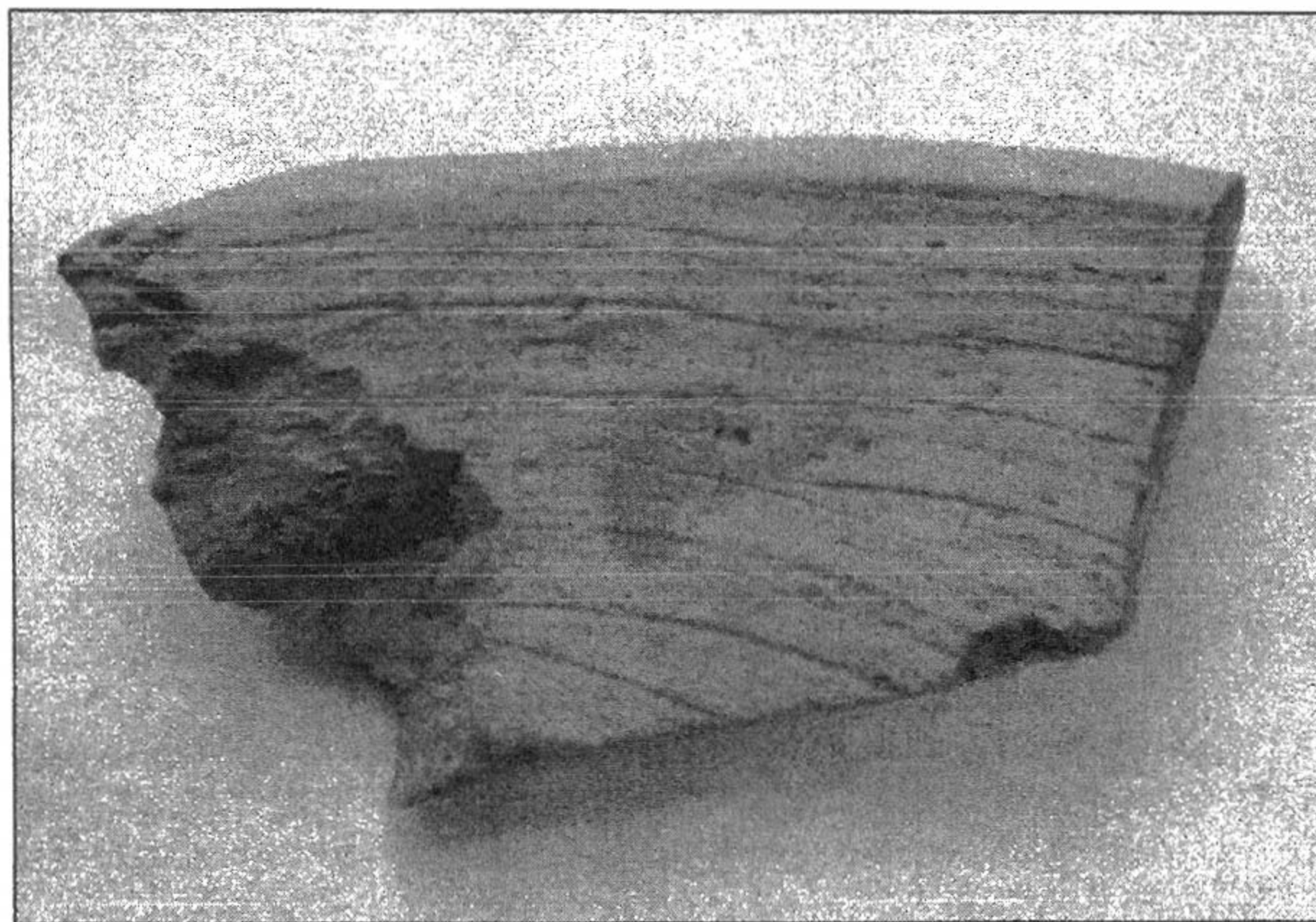

Fig. 4. Fragment ceramic cu urme de fasonare descoperit la Pianu de Jos.

Cu siguranță că o serie de vase care au fost prelucrate în acest fel nu mai păstrează urmele operației, fiind îndepărtată ulterior prin acoperirea cu slip sau lustruire. Trebuie precizat că metodele pivotante nu erau utilizate pentru modelarea pereților vaselor (tehnică perfecționată doar odată cu apariția roții rapide), pentru aceasta fiind folosite metode manuale simple (Arnal 1994, 71). În schimb aceste tehnici nu puteau conferi posibilitatea obținerii unor pereți subțiri și uniformi decât prin degroșare cu spatule din os (Crâșmaru 1977, 22) (lemnul se încarcă și se lipește de lutul moale). Această degroșare dezordonată duce la apariția unor striatiuni cu dispunere dezordonată și orientări în special verticale sau oblice apărute în urma îndepărtării surplusului dinspre fundul vasului spre buza acestuia. În paralel vasele prelucrate prin aceste metode nu prezintă o uniformizare a grosimii profilului în aceeași zonă morfologică (Gâță și colab. 1997, 140).

Ceramica eneolitică aparținând culturilor Petrești, Gumelnița și Cucuteni-Tripolie, aduce în schimb pe lângă valențele pur artistice și o deosebită acuratețe în modul de realizare a pereților vaselor, fenomen întâlnit doar pentru piese izolate în arealul altor culturi anterioare (Dumitrescu 1974, 95; Paul 1992, 46).

O altă aplicabilitate a rotației poate consta chiar din realizarea decorului pictat. Este aproape imposibilă trasarea fără rotirea vasului a unei linii orizontale ale cărei capete să se reunească la capătul opus, dificultate care crește odată cu diametrul piesei. Fragmente sau vase inventariate provenite din așezări ale culturilor amintite anterior se remarcă prin perfecta coordonare a liniei orizontale, care se constituie în punctul de referință pentru executarea altor motive decorative cu dispunere verticală, oblică sau curbă.

Prin trasarea manuală cu pensula în sistemul de rotire a mâinii în jurul vasului se obțin linii curbate sau formate din segmente ondulate.

La rotirea vasului, prin intermediul unui sistem pivotant, mâna care ține pensula sau alt tip de unealtă fiind menținută nemișcată, se poate obține dintr-un singur gest o linie uniformă și perfect coordonată, cu un minim de efort.

Din păcate numărul redus de analize fizico-chimice efectuate în acest sens nu permite o privire de ansamblu pe un grup larg de eșantioane caracteristice, studiile rezumându-se în general la analiza tipologică a formei sau a decorului.

În concluzie, sistemele pivotante, fără a se constitui într-o așa numită roată a olarului au fost utilizate de olarii eneolitici și a constituit uneori chiar un sistem în sine de lucru pentru o anumită categorie ceramică.

Pentru o mai bună cunoaștere a metodelor de confecționare și decorare a veselei neo-eneolitice este necesară realizarea unor analize interdisciplinare cât mai aprofundate confirmate prin, teste de arheologie experimentală.

DAN ANGHEL
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

ABREVIERI BIBLIOGRFICE

Arnal 1994	- G. B. Arnal, <i>La ceramique prehistorique</i> , în <i>Arheologia</i> , 119, 1994, Fontaines-Les Dijon, France, 21-27.
Burgehelea și colab. 1999	- V. Burgehelea, I. Stănescu, Gh. Niculescu, <i>Ceramica de Gumelnița</i> , în <i>Analele Simpozionului CERO</i> , 5, Cluj-Napoca, 1999, 27-34.
Camps 1979	- G. Camps, <i>Manuel de recherche prehistorique</i> , Doin Editeurs, Paris 1979.
Chiribuță 1985	- P. Chiribuță, <i>Observații preliminare asupra tehnologiei prelucrării ceramicii din faza Cucuteni B1 de la Ghelăiești-Nedeia, jud. Neamț</i> , în <i>MemAntiqv</i> , IX-XI, Piatra Neamț. 1985, 709-717.
Comșa 1976	- E. Comșa, <i>Caracteristicile și însemnătatea cuptoarelor de ars oale din aria culturii Cucuteni-Ariuşd</i> , în <i>SCIVA</i> , 27, 1976, 1, 23-31.
Crâșmaru 1997	- A. Crâșmaru, <i>Drăgușeni, Contribuție la o monografie arheologică</i> , Botoșani, 1977.

- Cucoș 1999 - Șt. Cucoș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*. Bibliotheca MemAntiqv, 6, Piatra Neamț, 1999.
- Dalea 1987 - I. Dalea, *O istorie a artei ceramice*, Ed. Meridiane, București, 1987.
- Dumitrașcu 1981 - S. Dumitrașcu, *Două centre de prelucrat ceramica în Crișana, Biharea (Jud. Bihor) și Medieșu Aurit (Jud. Satu Mare)*, în *SCICPR*, Sibiu 1981, 1, 233-140.
- Dumitrescu 1974 - Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București 1974.
- Ellis 1984 - L. Ellis, *The Cucuteni- Tripolye Culture, A study in technology and the origins of complex society*, în *BAR*, International series 217, Oxford, 1984.
- Foster 1959 - G. M. Foster, *The potter's wheel, An analysis of idea and artifact in invention*, în *Soutwestern Journal of Anthropology*, 15(2), 99-113.
- Gâță și colab. 1997 - G. Gâță, M. Simeon, D. Gaibenu, *Relevanța grosimii fragmentelor pentru studiul ceramicii vechi*, în *SCIIVA*, 48, 2, 1997, 139-153.
- Hörst 1984 - H. W. Lobert, *Types of Potter's wheels and the Spread of the Spindle Wheel in Germany*, în *The Many Dimensions of Pottery*, Amsterdam, 1984, 203-227.
- Lazarovici-Maxim 1995 - Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Gura Baciului. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 1995.
- Lips 1960 - J. E. Lips, *Obârșia lucrurilor*, București, 1960.
- McIntosh 1982 - Susan and Roderick McIntosh, *Finding West Africa's Oldest City*, în *Național Geographic*, sept 1982, 400-415.
- Ștefan, Comșa 1957 - Gh. Ștefan, E. Comșa, *Săpăturile de la Aldeni*, în *MCA*, III, București, 1957, 83-54.

POSIBLE ENEOLITHIC PRECURSORS OF THE TURNTABLE

SUMMARY

Archaeological discoveries, mineralogical analyses and directional analyses are advancing the hypothesis of some rotational devices used by the Eneolithic potters to produce their pottery.

EXPLANATION OF FIGURES

- Fig. 1. Support slab for a rotation discovered in Varvarovka (apud L. Ellis)
- Fig. 2. Reconstruction of used turntable remains pieces from Ghelăiești and Hlăpești (apud Șt. Cucoș).
- Fig. 3. Evolution of rotation in pottery making (apud G. Foster).
- Fig. 4. Ceramic shred from Pianu de Jos (Petresti Culture).